

ISSN 2304-4748

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

БЕЛАРУСЬ І СУСЕДЗІ:

ШЛЯХІ ФАРМІРАВАННЯ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ, МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ І МІЖДЗЯРЖАЎНЫЯ АДНОСІНЫ

Зборнік навуковых артыкулаў

Заснаваны ў 2012 годзе

Выпуск 5

Гомель
ГДУ імя Ф. Скарыны
2016

11. Lewkowska, A. Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej: Województwo Nowogródzkie / A. Lewkowska, W. Walczak, J. Lewkowski : Towarzystwo Miłośników Historii. – Warszawa: DiG, 2008. – 516 s.

12. ДАБВ. Ф. 1. – Воп. 9. – Спр. 999.

13. ДАБВ. Ф. 1. – Воп. 2. – Спр. 2307.

Aliaksey Zahidulin. Activities of polish propaganda in Western Belarus (1921–1939). Promotion of the Polish state was carried out by public authorities. The main instrument to promote was the political press, the education authorities. The propaganda carried out also through culture and art, especially the construction of monuments and memorials, using spiritual institutions, and not only the Catholic Church but also of the Orthodox Church.

УДК 94(476)

А.С. Горны
Гродзенскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Янкі Купалы

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ “БЕЛАРУСКАЙ САНАЦЫІ” Ў МІЖВАЕННАЙ ПОЛЬШЧЫ

У артыкуле на падставе архіўных дакументаў і публікацый у перыядычным друку асвятляецца культурна-асветніцкая дзейнасць групы Луцкевіча-Астроўскага альбо “беларускай санацыі” ў Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд, звязаная з арганізацыяй розных культурных мерапрыемстваў і стварэннем шэрагу асветніцкіх устаноў. Робицца выснова аб пэўных заслугах прадстаўнікоў гэтай групы ў пашырэнні беларускай культуры ва ўмовах паланізацыі насельніцтва.

Пасля разгрому польскімі ўладамі Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) ў студзені 1927 г. ў беларускім грамадска-палітычным жыцці Заходняй Беларусі адбылася значная дыферэнцыяцыя палітычных сіл. Левае крыло былой грамады зблізілася з камуністычным рухам і працягнула дзейнасць у леварадыкальным накірунку, што вылілася ў стварэнне пракамуністычнага пасольскага клуба “Змаганне” ў 1928–1930 гг. З іншага боку, некаторыя дзеячы БСРГ, якія знаходзіліся на памяркоўных пазіцыях, адмовіліся ад радыкальных лозунгаў і прапанавалі шукаць кампрамісы з польскімі санацыйнымі ўладамі з мэтай захаваць існуючыя нацыянальна-культурныя здабыткі беларускага насельніцтва ў Польшчы. Лідарамі гэтай плыні з’яўляліся А. Луцкевіч і Р.Астроўскі, якія былі вызвалены пасля судовага працэсу над лідарамі БСРГ. Ад іх прозвішчаў за гэтай групай дзеячоў замацавалася назва “група Луцкевіча-Астроўскага”, якая, прынамсі, актыўна выкарыстоўвалася ў польскім палітычным жыцці. З дапамогай публіцыстыцы пашырылася і яшчэ адна назва дадзенай групы – “беларуская санацыя”, якая да гэтага часу выкарыстоўваецца ў айчынай гістарыяграфіі.

Палітычная платформа “беларускай санацыі” абапіралася на ідэю “пазітыўнай працы”. Прадстаўнікі групы прапаноўвалі лаяльна адносіцца да ўладаў, адмовіцца ад радыкальных антыдзяржаўных выступленняў і дамагацца ад уладаў прызнання таго факту, што беларусы з’яўляюцца раўнапраўнымі грамадзянамі Польшчы і таму маюць права на дзяржаўную падтрымку свайго нацыянальна-культурнага развіцця [1]. У прыватнасці А. Луцкевіч абгрунтоўваў ідэю “пазітыўнай працы” наступным чынам: “Трэба выкарыстоўваць усякія магчымасці, каб змагацца з дэнацыяналізацыяй” [2, с. 4]. Таму значную ўвагу група Луцкевіча-Астроўскага звярнула на пашырэнне сеткі беларускіх асветніцкіх устаноў, не звязаных з палітыкай, а таксама на арганізацыю розных культурных мерапрыемстваў.

Дадзеная дзейнасць павінна была быць рэалізавана ў рамках двух арганізацый – Цэнтральнага саюза беларускіх культурна-асветніцкіх і гаспадарчых арганізацый і інстытуцый (Цэнтрасаюза), які дзейнічаў з 1930 па 1932 гг., і Таварыства беларускай асветы (1932–1937 гг.)

Падкрэсліваючы сваю нацыянальна-культурную накіраванасць, прадстаўнікі “беларускай санацыі” нярэдка арганізоўвалі святкаванні ўгодкаў важнейшых падзей беларускай гісторыі і культуры. У канцы 1929 г. група Луцкевіча-Астроўскага вызначылася правядзеннем двух мерапрыемстваў, прысвечаных 10-годдзю з дня смерці І. Луцкевіча і 400-годдзю Першага статута ВКЛ. Першае з іх адбылося 17 лістапада 1929 г. пры ўдзеле педагагічнай рады Віленскай беларускай гімназіі і Беларускага студэнцкага саюза. На ім памяць І. Луцкевіча ўшаноўвалі не толькі прадстаўнікі “беларускай санацыі”, але, напрыклад, пасол латвійскага сейму У. Пігулеўскі, студэнты С. Станкевіч, М. Шкялёнак, польскія адвакаты К. Петрусевіч, І. Загорскі і інш. Сярод 300 удзельнікаў мерапрыемства прысутнічалі нават ідэалагічныя праціўнікі “беларускай санацыі” як з боку Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД), так і леварадыкальнага клуба “Змаганне” [3, арк. 150–151]. Тым не менш, прэса хадэкаў негатыўна расцаніла правядзенне дадзенай урачыстасці, падкрэсліваючы, што Астроўскі з Луцкевічам такім чынам імкнуліся “замаскіраваць” сваю паланафільскую арыентацыю [4]. Ня меншы грамадскі рэзанас мела другое мерапрыемства. Быў утвораны спецыяльны арганізацыйны камітэт на чале з А. Луцкевічам і Я. Станкевічам. Ад яго імя на адрас іншым культурна-асветніцкім установам былі дасланы запрашэнні агульнымі сіламі арганізаваць святкаванні 400-годдзявыдання Першага статута ВКЛ. Аднак прадстаўнікі беларускіх хадэкаў афіцыйна адмовіліся ад падобнай ініцыятывы. Мерапрыемства адбылося 30 лістапада 1929 г. у актавай залі Віленскай беларускай гімназіі. Былі прачытаны рэфераты А. Луцкевіча (“Статут ВКЛ на фоне эвалюцыі сацыяльных адносін на Беларусі”), А. Зянюка (“Статут як помнік беларускага права”), Я. Станкевіча (“Мова Літоўскага Статута”). Паказальна, што нягледзячы на адмову, на святкаванні прысутнічалі некаторыя актыўныя прыхільнікі БХД [3, арк. 12].

У адрозненні ад кансерватыўных паланафільскіх арганізацый 1920-х гг., група Луцкевіча-Астроўскага актыўна святкавала ўгодкі абвяшчэння незалежнасці БНР і ладзіла грамадскія ўрачыстасці ў гонар гэтай падзеі. Увогуле беларускае грамадства міжваеннай Польшчы штогодна адзначала гэтую дату, падкрэсліваючы сувязь беларускага нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі з ідэяй нацыянальнай дзяржаўнасці і самавызначэння. Аднак з 1926 г. святкаванні 25 сакавіка стала прырагатывай нацыянальна-дэмакратычных арганізацый (БХД, БСС і інш), якія прытрымліваліся ідэалаў незалежнай беларускай дзяржавы [5, с. 73]. Пасля ідэалагічнага афармлення ў канцы 1920-х гг. “беларуская санацыя” адмовілася далучыцца да акцыі беларускіх хадэкаў і пачала праводзіць уласныя ўрачыстасці ў гэты дзень. Тым самым падкрэслівалася, што група Луцкевіча-Астроўскага нягледзячы на праўдаравыя пазіцыі не адмаўлялася ад лозунга незалежнасці Беларусі. Такім чынам, фактычна з 1929 па 1936 гг. у Вільні праходзілі два паралельныя мерапрыемствы, прысвечаныя святкаванням угодкаў незалежнасці БНР, што адлюстроўвалатагачасны раскол беларускіх палітычных эліт у Заходняй Беларусі.

Неабходна адзначыць, што прадстаўнікі “беларускай санацыі” вельмі актыўна прыцягвалі да правядзення ўрачыстасцяў з нагоды 25 сакавіка вучнёўскую моладзь. На дадзеных мерапрыемствах былі задзейнічаны вучні Віленскай беларускай гімназіі, якія дэкламавалі вершы і спявалі народныя харавыя песні, а таксама сябры студэнцкай праўрадавай карпарацыі “Скарынія” з уласным сцягам. Гэта прадвызначала той факт, што на ўрачыстасцях “беларускай санацыі” прысутнічала адносна вялікая колькасць асобаў [6; 7, арк. 19 адв.]. У цэлым святкаванні 25 сакавіка адбывалася ў выглядзе ганаровых “акадэміяў”, дзе агучваліся ўрачыстыя прамовы і зачитваліся навукова-папулярныя

рэфераты. Так, падчас святкавання 14-годдзя абвяшчэння БНР з рэфератамі выступалі В. Грышкевіч (“III Устаўная грамата”) і А. Луцкевіч (“Незалежніцкая ідэя ў беларускай паэзіі”) [8, арк. 22]. Каб яшчэ больш дыстанцыравацца ад беларускіх хадэкаў, якія аб’ядноўвалі вакол сябе пераважна каталіцкую інтэлігенцыю і святароў, “беларуская санацыя” актыўна выкарыстоўвала праваслаўны фактар у святкаванні 25 сакавіка. Перад афіцыйнымі урачыстасцямі прадстаўнікі групы Луцкевіча-Астроўскага абавязкова ладзілі святочнае набажэнства ў віленскай Пятніцкай царкве, падчас якога з казаннем выступаў протаіерэй Н. Кульчыцкі [6]. Нярэдка на святочных мерапрыемствах, арганізаваных “беларускай санацыяй”, прысутнічала мясцовае епархіяльнае кіраўніцтва, у прыватнасці архіепіскап Феадосій, архімандрыт Піліп Марозаў і інш. [7, арк. 17].

Акрамя святкаванняў угодкаў незалежнасці БНР, група Луцкевіча-Астроўскага вызначылася правядзеннем іншых культурна-асветніцкіх імпрэзаў. Так, 27 верасня 1930 г. адбыўся ўрачысты вечар у гонар 25-годдзя літаратурнай творчасці Янкі Купалы, арганізаваны Цэнтрсаюзам. Падчас мерапрыемства быў агучаны даклад А. Луцкевіча “Янка Купала як прарок Адраджэння”, прадэкламаваны вершы і выкананы песні паэта вучнямі Віленскай беларускай гімназіі, адыграны сцэнічны твор “На папасе” [8, арк. 70]. Цікавае мерапрыемства адбылося 12 верасня 1933 г. пад эгідай Таварыства беларускай асветы. У гэты дзень перад сябрамі таварыства выступаў беларускі драматург Ф. Аляхновіч, які незадоўга да гэтага вярнуўся з СССР, дзе знаходзіўся ў заключэнні на Салавецкіх астравах. Падчас выступу Аляхновіч падзяліўся з прысутнымі ўспамінамі аб арышце ў Мінску ў 1927 г., аб жыцці ў салавецкіх лагерах і вяртанні ў Польшчу. Фактычна гэта быў першы публічны выступ драматурга пасля вызвалення з турмы [7, арк. 25].

Пэўную культурна-асветніцкую актыўнасць праяўляла Таварыства беларускай асветы, створанае прадстаўнікамі групы Луцкевіча-Астроўскага ў 1932 г. Паводле статута ТБА мэтамі арганізацыі абвяшчаліся праца над развіццём беларускай культуры, пашырэнне школьнай і пазашкольнай асветы сярод моладзі, павышэнне яе маральнага ўзроўня. Дзейнасць таварыства прадугледжвала таксама знаёмства са здабыткамі польскай культуры і культурна-асветніцкім жыццём іншых народаў заходнебеларускага рэгіёна. Лакальная структура ТБА павінна была складвацца з гурткоў, у склад якіх уваходзіла не менш за 5 членаў таварыства. Кіраўнічым цэнтрам арганізацыі з’яўлялася Рада таварыства, якая абірала сталы выканаўчы орган – Урад (Прэзідыўм) таварыства колькасцю 5 чалавек на чале са старшынёй. Статут ТБА быў падпісаны Я. Бартулем, А. Трэпкам, А. Луцкевічам, Я. Шнаркевічам, С. Каралём і У. Манкевічам, што дае падставы сцвярджаць аб уваходжанні згаданых дзеячоў у першапачатковы склад кіруючых органаў таварыства [9, арк. 3–4, 5 адв.].

У 1933 г. ТБА разгарнула актыўную працу па стварэнню сеткі бібліятэк-чытальняў на тэрыторыі Віленскага ваяводства. На правінцыю высылаліся інструктары арганізацыі, якія рыхтавалі базу для закладання бібліятэкі і падбіралі сярод мясцовых актывістаў кіраўнічыя кадры. Апошнія павінны былі прайсці працэдуру зацвярджэння войтамі гмінага самакіравання. Усяго на пачатак 1934 г. было закладзена 33 бібліятэкі-чытальні ТБА, яшчэ 12 – чакалі свайго зацвярджэння мясцовымі ўладамі [10]. Напрыклад, падобныя бібліятэкі існавалі ў мяст. Смаргонь, в. Есьмановічы, Адамаўцы, Сечкі Маладзечанскага павета, в. Субачы, Рэчкі, Салоная Вялейскага павета [11]. У сярэднім чытачы гэтых устаноў мелі ў сваім распараджэнні каля 120 асобнікаў беларускіх кніг рознай тэматыкі, польскіх брашур сельскагаспадарчага зместу, беларускамоўную перыёдыку, якія дасылаліся з фондаў ТБА бясплатна [12; 13].

Прыярытэтным накірункам дзейнасці дзеячоў ТБА з’яўлялася арганізацыя асветніцкіх лекцый на правінцыі. Усяго за 1933 г. было арганізавана каля 10 падобных мерапрыемстваў [10]. Лектарамі выступалі ў асноўным студэнты Віленскага ўніверсітэта, якіх падбіраў і накіроўваў прэзідыўм ТБА. Тэматыка лекцый, прачытаных у 1933 г. была аднолькавай – “Абавязкі і правы беларусаў як грамадзян Польскай Рэспублікі”.

Лекцыйная дзейнасць праводзілася ў межах Віленскага ваяводства, хаця сустракаюцца звесткі аб спробах выступу прадстаўніка ТБА ў г. Пружаны Палескага ваяводства [13; 14].

Прадстаўнікі ТБА прымалі ўдзел у папулярызацыі сярод насельніцтва беларускага тэатральнага мастацтва. Фактычна з пачатку арганізацыі таварыства пры ім была ўтворана аб'язная тэатральная труппа пад кіраўніцтвам выкладчыка Віленскай беларускай гімназіі А. Міхалевіча. У яе склад уваходзілі як прафесійныя актёры (М. Замецкі), так і аматары – З. Міхалевіч, М. Сіняўскі, А. Быхавец і інш. У канцы 1932 – пачатку 1933 гг. труппа ТБА ажыццявіла 4 тэатральныя пастаноўкі на правінцыі – у Ашмянах і Вілейцы. Рэпертуар пераважна складаўся з п'ес беларускага драматурга Ф. Аляхновіча “Страхі жыцця”, “Дзядзька Якуб” і інш. Аднак з-за адсутнасці дастатковага фінансавання дзейнасць тэатральнага калектыву ТБА ў наступныя гады не набыла шырокага развіцця і фактычна спынілася [10; 15].

Яшчэ адной сферай асветніцкай дзейнасці “беларускай санацыі” была кнігавыдавецкая справа, якая, тым не менш, знаходзілася на дастаткова слабым узроўні. У 1932 г. Цэнтрсаюзам была заснавана “Сельскагаспадарчая бібліятэчка” ў рамках якой павінны былі выдавацца кнігі сельскагаспадарчага і навукова-папулярнага зместу. Аднак пад яе грыфам была надрукавана толькі адна брашура С. Бусла. Таксама ў 1932 г. Цэнтрсаюз выдаў тры кнігі А. Русаковіча з крытыкай сацыяльна-эканамічнага жыцця Савецкай Беларусі і папулярны “Беларускі каляндар”. Нізкая актыўнасць Цэнтрсаюза ў выданні беларускай літаратуры магла тлумачыцца тым, што некаторыя прадстаўнікі арганізацыі альбо ўстановы, якія уваходзілі ў яе склад на аўтаномных правах, ажыццяўлялі ўласныя выдавецкія праекты [16, с. 44; 17, с. 288, 316–317]. Пры ўдзеле ТБА у 1933–1934 гг. было надрукавана каля сямі кніг і брашур рознай тэматыкі. Так, таварыства выдала пераклады на беларускую мову твораў расійскіх дзіцячых пісьменнікаў В. Біянкі і Б. Жыткова, творы Я. Коласа (“У старых дубоў”) і М. Машары (“Вось тут і зразумей”, “Вяселле”), брашуру Хведара Ілляшэвіча, прысвечаную жыццю і літаратурнай спадчыне Ядвігіна Ш. Агульная колькасць выданных ТБА кніг складала каля 3000 асобнікаў [17, с. 318–319]. Адмыслова для беларускіх гімназій таварыства надрукавала асобным выданнем адукацыйную праграму для навучання беларускай мовы [10].

Трэба заўважыць, што культурна-асветніцкія праекты групы Луцкевіча-Астроўскага падвяргаліся рэзкай крытыцы прадстаўнікоў беларускіх леварадыкальных і нацыянальна-дэмакратычных арганізацый. Левыя радыкалы абвінавачвалі групу ў сувязях з польскім “фашызмам”, падрыхтоўцы вайны з СССР, абароне “кулакоў” і “контррэвалюцыянераў” [18]. З іншага палітычнага флангу, беларускія хрысціянскія дэмакраты абвінавачвалі “беларускую санацыю” ў пашырэнні раскольніцкіх і цэнтрабежных тэндэнцый у нацыянальным руху, указвалі на неэфектыўнасць памяркоўнага і праўрадавага кірунку ва ўмовах паланізацыі і дэнацыяналізацыі [cgfcskrf].

Такім чынам, у канцы 1920–1930-х гг. “беларуская санацыя” разгарнула ў Заходняй Беларусі пэўную культурна-асветніцкую работу, звязаную з арганізацыяй культурных мерапрыемстваў падчас памятных дат, стварэннем сеткі бібліятэк у правінцыі і, у меншай ступені, з выданнем асветніцкай літаратуры. Дадзеная актыўнасць падвяргалася рэзкай крытыцы з боку беларускіх леварадыкальных і нацыянальна-дэмакратычных арганізацый. У адрозненне ад іх, “беларуская санацыя” звяртала мала ўвагі на праблемы беларускага школьніцтва, а яе культурныя мерапрыемствы не выходзілі за рамкі ляльнасці да польскіх уладаў. Разам з тым, неабходна прызнаць, што прадстаўнікі гэтай палітычнай плыні мелі пэўныя заслугі ў пашырэнні беларускай культуры, мовы і свядомасці асабліва сярод маладога пакалення. Ва ўмовах паланізацыі любая праява беларускай актыўнасці садзейнічала ўмацаванню нацыянальнай ідэнтыфікацыі беларускага насельніцтва і павышэнню яго культурнага ўзроўню.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Эра. Яшчэ адна – можа апошня – спроба / Эра // Наперад. – 1930. – № 21. – 1 с.
2. Склубоўскі, В. 3 мінулых год / В. Склубоўскі // Ніва. – 1982. – № 25. – С. 4–5.
3. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA). – F. 53. Ap. 23. B. 930. Sprawozdania sytuacyjne z życia społecznego i politycznego m. Wilno, 1929 г.
4. Bielaruskija palityčnuja paharelcy nad mahiľaj Iwana Luckiewiča // Bielaruskaja krynica. – 1929. – № 33. – 2 s.
5. Вашкевіч, А. 25 сакавіка: вытокі нацыянальнага свята / А. Вашкевіч, А. Чарнякевіч // Arche. – 2008. – № 3. – С. 62–85.
6. Абход свята абвяшчэння незалежнасці Беларусі // Родны край. – 1933. – № 8. – С. 4–5.
7. LCVA. – F. 53. Ap. 23. B. 2005. Akta w sprawie rejestracji i likwidacji związków i stowarzyszeń (statuty, sprawozdania, protokoły, korespondencja). Towarzystwo Oświaty Białoruskiej, 1927–1935 гг.
8. LCVA. – F. 53. Ap. 23. B. 2078. Akta w sprawie rejestracji i likwidacji związków i stowarzyszeń (statuty, sprawozdania, protokoły, korespondencja). Związek Białoruskich kulturalno-oświatowych i gospodarczych organizacji i instytucji, 1928–1937 гг.
9. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ). – Ф. 3. Воп. 1. Спр. 31. Статут Таварыства беларускай асветы ў г. Вільня, 1932 г.
10. За мінулы год // Родны край. – 1933. – № 25. – С. 1–2.
11. Новазаложаныя бібліятэкі-чытальні Т-ва Беларускай Асветы // Родны край. – 1933. – № 12. – 8 с.
12. Паштовая скрынка // Родны край. – 1933. – № 6. – С. 8 с.
13. На правінцыі. Патрэба лекцыяў // Родны край. – 1933. – № 19. – 5 с.
14. Пазнавайма свае правы // Родны край. – 1933. – № 11. – 1 с.
15. 3 Беларускага жыцця. Тэатр Тав. Белар. Асветы // Родны край. – 1933. – № 2. – 5 с.
16. Цэнтрсаюз і яго праца // Беларускі каляндар на 1932 г. – Вільня, [б.г.]. – С. 43–44.
17. Туронак, Ю. Мадэрная гісторыя Беларусі / Ю. Туронак. – Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2006. – 877 с.
18. Нацыянал-фашыстоўскія лёкаі Пілсудскага // Чырвоны сыяг. – 1931. – № 3. – С. 2–3.
19. “Białorusini-Polacy” i Bielarusy // Bielaruskaja krynica. – 1933. – № 21. – 1 s.

Alaksiej Horny. Cultural and educational activities "Belarusian sanacyja" in interwar Poland. The article highlights the cultural and educational activities of the group Luckievic-Astrouski or "The Belarusian sanacyja" in Western Belarus in the interwar period, connected with the organization of various cultural events and the creation of a number of educational institutions. The conclusion of the specific merits of this group in the expansion of the Belarusian culture in the polonization population.

УДК 94:39(=112.2)(476.2)«192/193»

В.В. Тугай

Институт истории
Национальной Академии наук Беларуси

ОСОБЕННОСТИ ЭТНОКУЛЬТУРЫ И ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ НЕМЦЕВ БЕЛОРУССКОГО ПОЛЕСЬЯ. 1920–1930-Е ГГ.

В статье рассказывается о немецких колонистах, которые в разное время переселились на земли белорусского Полесья. В 1920-е гг. на базе немецких колоний были созданы национальные